

ГЕОГРАФІЯ

УДК 338.484:712.253(1-751.2)(477.46)
DOI <https://doi.org/10.32782/naturaljournal.4.2023.9>

РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СУЧАСНИХ ЛАНДШАФТІВ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ «ХОЛОДНИЙ ЯР»

А. В. Плужник¹, Р. П. Власенко², Т. В. Андрійчук³, Б. В. Легоняк⁴

Черкащина має значний туристичний потенціал, що дає змогу розвивати майже всі види туризму на території області, а саме: історико-культурний, екологічний, спортивний, пізнавальний тощо. Одним з унікальних осередків туризму в області може стати національний природний парк «Холодний Яр», який був створений Указом Президента України 1 січня 2022 р. Ландшафти парку мають цікаву історію та відіграють важливу роль у культурному та економічному житті регіону.

Мета статті – на основі аналізу сучасного стану ландшафтів проаналізувати рекреаційно-туристичний потенціал НПП «Холодний Яр».

У статті проаналізовано основні рекреаційні ресурси та особливості розвитку туризму в межах Національного природного парку «Холодний Яр». Туристична галузь на території Холодноярських лісів почала розвиватися ще з минулого століття, проте особливого розвитку досягає лише зараз. Холодний Яр має унікальні лісові ландшафти, які відомі завдяки історичним подіям, що відбувалися тут у період національно-визвольної війни, Коліївщини та Другої світової війни. Серед історико-культурних рекреаційних ресурсів Холодного Яру найбільш відомими є тисячолітній Дуб Максима Залізняка, Мотронинський монастир, Склик, пам'ятник партизанам, залишки валу скіфського городища.

¹ студент другого (магістерського) рівня вищої освіти
(Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир)
e-mail: andriy.pluzhnik@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2644-6222

² кандидат біологічних наук, доцент,
доцент кафедри екології та географії
(Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир)
e-mail: vlasenko_r76@ukr.net
ORCID: 0000-0002-3743-4406

³ кандидат біологічних наук, доцент,
доцент кафедри екології та географії
(Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир)
e-mail: andriychuk2012@ukr.net
ORCID: 0000-0001-5402-9528

⁴ в. о. директора
(Національний природний парк «Холодний Яр», Черкаська обл.)
e-mail: fholodniyyar@ukr.net
ORCID: 0009-0009-0391-1663

Для розширення уявлення населення про природу та історію Холодноярського краю був створений туристично-пізнавальний маршрут «Стежками Максима Залізняка». Його протяжність становить 4 км. Він розрахований на туристів різної вікової категорії та фізичної підготовки. Станції маршруту розташовані на околицях хутору Буда та облаштовані лавочками. Маршрут промаркований спеціальними позначками, вказівниками та облаштований інформаційними щитами й зупинками для відпочинку. Апробація маршруту була здійснена учнями Грушківської гімназії та Головківського ліцею.

Національним парком були розроблені екологічні стежки, які в перспективі будуть апробовані серед охочих туристів та інших любителів історії і природи Холодного Яру.

Ключові слова: національний природний парк, Холодний Яр, туризм, рекреаційні ресурси, ландшафти.

RECREATIONAL AND TOURISTIC POTENTIAL OF MODERN LANDSCAPES OF THE NATIONAL NATURE PARK «KHOLODNYI YAR»

A. V. Pluzhnyk, R. P. Vlasenko, T. V. Andriychuk, B. V. Legonyak

Cherkasy region has significant tourism potential, which allows for the development of almost all types of tourism in the region, namely historical and cultural, ecological, sports, educational, etc. One of the unique centers of tourism in the region can become the national nature park «Kholodnyi Yar», which was created by the decree of the President of Ukraine on January 1, 2022. The landscapes of the park have an interesting history and play an important role in the cultural and economic life of the region.

The purpose of the article is to analyze the recreational and touristic potential of the national nature park «Kholodnyi Yar» based on the analysis of the current state of landscapes.

The article analyzes the main recreational resources and features of the development of tourism within the national nature park «Kholodnyi Yar». The tourism industry in the territory of the Kholodnoyarsk forests began to develop since the last century, but it is only now reaching special development.

Kholodnyi Yar has unique forest landscapes, which are known due to the historical events that took place here during the National Liberation War, Koliiv Oblast and World War II. Among the historical and cultural recreational resources of Kholodnyi Yar, the most famous are the thousand-year-old Maksym Zalizniak Oak, the Motronyn monastery, Sklyk, a monument to the partisans, and the remains of the rampart of the Scythian settlement.

In order to expand the population's perception of the nature and history of the Kholodnoyarsk region, a tourist and educational route «Trails of Maksym Zaliznyak» was created. Its length is 4 km. It is designed for tourists of different age categories and physical fitness. The stations of the route are located on the outskirts of the Buda hamlet and are equipped with benches. The route is marked with special markings, signs and equipped with information boards and rest stops. The route was tested by students of the Hrushkivskiy Gymnasium and the Holovkivskiy Lyceum.

Ecological trails were developed by the national park, which in the future will be tested among willing tourists and other lovers of the history and nature of Kholodnyi Yar.

Key words: national natural park, Kholodnyi Yar, tourism, recreational resources, landscapes.

Вступ

У першій половині ХХІ ст. сфера туризму набуває особливого розвитку в світі та Україні зокрема. Незважаючи на те що у нашій державі триває багаторічна війна з російською федерацією, туристична галузь продовжує розвиватися. Це породжує триаду соціально-економічного ефекту: 1) залучаються інвестиції для розбудови регіональної інфраструктури; 2) акцентується увага населення на місцевих унікальних ландшафтах, а в подальшому розробляються та реалізуються програми, спрямовані на їх збереження; 3) відбувається самоіден-

тифікація Української нації, яка пов'язана з історією, традиціями та культурою певної території.

Черкащина має значний туристичний потенціал, що дає змогу розвивати майже всі види туризму на території області, а саме: історико-культурний, екологічний, спортивний, пізнавальний тощо. Оскільки на теренах зазначеного регіону свого часу зароджувалась Українська державність, територія багата на відомі історичні, культурні, архітектурні пам'ятки, місця перебування відомих постатей (Чабан, 1999). Одним із таких унікальних осередків туризму у Черкаській

області може стати національний природний парк (далі – НПП) «Холодний Яр», який був створений Указом Президента України 1 січня 2022 р.

Ландшафти парку мають цікаву історію та відіграють важливу роль у культурному та економічному житті регіону. У XVIII ст. місцеве урочище стало одним із центрів гайдамацького руху. Тут почалося найбільше повстання проти польської шляхти – Коліївщина під проводом Максима Залізняка та Івана Гонти, якому Тарас Шевченко присвятив свою поему «Гайдамаки» та вірш «Холодний Яр». Під час українських визвольних рухів початку XX ст. тут діяла Холодноярська республіка. Щороку збільшується кількість туристів, які приїжджають відвідати унікальні об'єкти парку, такі як тисячолітній дуб Максима Залізняка, Мотронинський монастир, а також різноманітні історико-культурні пам'ятки.

Лісові ландшафти здавна привертають увагу географів. Цьому присвячено роботи таких науковців, як Д.М. Кравчинський, Є.В. Алексєєв, М.А. Готубець, Г.Ф. Морозов, П.С. Погребняк, Д.В. Воробйов, С.І. Коржинський, В.М. Сукачов тощо. Проте повноцінне вивчення лісових ландшафтів розпочалися лише після 70-х років XX ст. Ф.М. Мільковим, а також українськими географами – Г.І. Денисиком та В.С. Давидчуком. Дослідженню лісових ландшафтів у межах України та їх змін унаслідок антропогенної діяльності присвячено низку робіт (Денисик, 2002; Канський, 2010; Мудрак, 2010; Чебанова, 2017; Придеткевич, 2021; Чиж, 2019; 2020; Яцентюк і Медина, 2020; Александрович і Гулик, 2022). Аналіз туристичної діяльності у межах національ-

них природних парків висвітлено у роботах багатьох українських вчених (Теодорович, 2013; Коллегаєв, 2018; Мельник, Чир, 2019; Коніщева і Ткачова, 2020; Манько і Жук, 2022; Шовкун та ін., 2022).

Мета статті – на основі аналізу сучасного стану ландшафтів проаналізувати рекреаційно-туристичний потенціал національного природного парку «Холодний Яр».

Матеріал і методи

Для досягнення поставленої мети дослідження були використані такі загальнонаукові методи, як аналіз, синтез, порівняння, узагальнення тощо. Для аналізу сучасного стану ландшафтів на території НПП «Холодний Яр» використано супутникові знімки вебресурсу Google Earth. Візуалізація виявлених антропогенних ландшафтів проводилася у програмі QGIS із використанням засобів візуального дешифрування та цифрування фрагменту космічного знімка високої просторової розрізненості.

НПП «Холодний Яр» розташований на Придніпровській височині у південно-східній частині Черкаської області (рис. 1) та знаходиться на перетині Галицько-Слобожанського (лісостепового) широтного екокоридору та Дніпровського меридіонального екокоридору, тому є об'єктом збереження унікальних природних та історико-культурних комплексів.

Загальна площа парку становить 6833,5071 га. Холодний Яр має надзвичайно потужний природний потенціал, адже 95,7% його території вкрито лісовою рослинністю. Реліктові Холодноярські ліси є частиною Смарагдової мережі Європи (UA000026 Kholodnyi Yar) (Emerald..., 2023).

Рис. 1. Межі та розташування НПП «Холодний Яр»

Територія району дослідження знаходиться в адміністративних межах Кам'янської міської, Медведівської та Михайлівської сільських територіальних громад Черкаського району Черкаської області. На півночі територія Холодного Яру прилягає до населених пунктів Лубенці, Деменці та Зам'ятниця, південні околиці лежать на межі з Кіровоградською областю, зі сходу розташовані села Мельники, Медведівка, Івківці та Головкивка, із заходу – села Жаботин, Флярківка і Грушківка, у південно-східній частині парку розташоване селище Скелівка, а також оточений лісовим масивом хутір Буда.

Рельєф місцевості повністю зумовлений особливостями геологічної будови району дослідження. На його формуванні позначилося проміжне розташування території між Українським щитом і Дніпровсько-Донецькою западиною. Одна з геологічних гіпотез стверджує, що Холодний Яр розташований із північної сторони величезного кратера колишнього вулкану (Чорна, 2012). Земна поверхня, на якій розташований Холодний Яр, характеризується наявністю відслонень бурімсської світи, представленої карбонатними стяжіннями у вигляді виступаючих валунів (Крочак та ін., 2016). Схили Холодного Яру V-подібної форми і задерновані. У лівому борту спостерігається відслонення зеленувато-сірих глауконіт-кварцових дрібнозернистих пісковиків та пісковиків із залишками фауни та деревними уламками, палево-жовті лесоподібні суглинки та ґрунтово-рослинний шар. Товща пісків багата на спікули губок зі зв'язаним та незв'язаним скелетом (Клименко, 2011).

Територія національного парку лежить на хвилястій рівнині, що розчленована долинами річок, ярами, балками та горбами з крутими схилами. Він займає найбільш підняте положення та являє собою межиріччя верхньої та середньої течії річки Тясмин. Абсолютні висоти лежать у проміжку від 160 до 220 м над рівнем моря (Мельник та ін., 2006). Серед репрезентованих ландшафтів у Холодному Яру відзначаються дубово-грабові, дубово-ясеневі, липові та кленові широколистянолісові, лісостепові та заплавні ландшафти, приурочені до річкової долини річки Тясмин (Пащенко, 2000).

Кожен природний об'єкт Холодного Яру має власну назву. Серед балок найглибшою та найдовшою є балка Холодний Яр, відносні висоти якої становлять до 80 м, а крутизна схилів – від 10° до 30°. Саме від

цієї балки і походить назва всього лісового масиву (Конякін, 2012). Серед відомих ярів є Кириківський, Гадючий, Святий, Чорний, Січовий, Гайдамацький, Циганський, Поташний, Червоний, Кривенків, Скарбний, Чернечий. Загальна довжина балок, ярів та їх відгалужень становить приблизно 250 км. Центральна частина Холодного Яру представлена великим плоскогір'ям, піднятим на 224 м над рівнем моря, загальним діаметром до 3 км.

Клімат території помірно континентальний із теплим літом і м'якою зимою. Середньорічна температура – 6,5–8,1°C. Тривалість теплового періоду – 247–255 днів. Середньорічна кількість опадів – 440–480 мм у південній та південно-східній частинах басейну та 500–550 мм – у північно-західній частині. У дощові роки кількість опадів зростає до 800 мм, у засушливі – падає до 300 мм. За вегетаційний період, що триває 200–210 днів, випадає 300–386 мм опадів (Андрієнко та ін., 1999). Сніговий покрив тримається у середньому 76–88 днів (друга декада листопада – квітень), висота досягає 25 см. Мінімальна відносна вологість повітря фіксується у літні місяці. Удень відносна вологість дорівнює у середньому 48–54% зранку, а ввечері – 70–78%. У період вегетації рослин можливі посухи, коли відносна вологість падає до 30%. Кількість таких днів на рік – 20. На території переважають північні та північно-західні вітри (Новикова, 2004).

Щодо мікроклімату Холодного Яру, то він є більш вологим та прохолодним порівняно з іншими прилеглими територіями на Придніпровській височині. Особливості мікроклімату зумовлені, передусім, рельєфом території, який характеризується наявністю ярів та балок.

Балки розміщуються нерівномірно, більшість із них зосереджено на південному сході лісового масиву. До того ж балки відриваються переважно на північ. Відповідне розміщення та структура системи балок Холодного Яру є перешкодою для проникнення у центральну частину масиву сухих повітряних мас із південних районів України, саме тому повітря Холодноярських лісів завжди прохолодне. Не менш важливими чинниками, що формують мікроклімат парку, є лісистість території, гідрологічна мережа та рівень урбанізації прилеглих населених пунктів.

Ґрунти Холодного Яру є цілком характерними для зони Лісостепу. На вододілах і схи-

лах переважають опідзолені і реградовані ґрунти, чорноземи типові, а на знижених ділянках рельєфу – лучні, чорноземно-лучні, болотні і торфово-болотні. Найбільш поширені чорноземи типові малогумусні і чорноземи сильно реградовані та темно-сірі опідзолені, реградовані та чорноземи опідзолені (Браславська, 2015).

Водні ресурси парку складаються з поверхневих та підземних вод. Поверхневі води представлені річками, природними та штучними водоймами: озерами, ставками та струмками. Основними річками, що зволожують територію Холодного Яру, є Тясмин, Жаботинка, Косарка. За режимом усі річки району дослідження є рівнинними. Вони мають мішаний тип живлення, при цьому основними джерелами наповнення є атмосферні опади та підземні води. Найбільша обводненість рік спостерігається навесні, найменша – під час літньо-осінньої та зимової межени. Підземні води представлені джерелами, що виходять на поверхню (Новикова, 2004). Також Холодний Яр має добре розвинену систему ставків (Білушенко, 2011).

У Холодному Яру велика кількість джерел та струмків славляться своєю цілющою водою. До таких належать джерела «Живун», «Дзюркало», «Монастирське джерело», «Гиричеве», «Маляреве» тощо. У місцях розташування джерел створено відповідні гідрологічні пам'ятки природи місцевого значення. Джерело «Живун» здавна відоме завдяки своїй цілющій воді. Потужність джерела становить приблизно 500 мл/хв.

Хімічний склад води джерела дуже подібний до відомої «Нафтусі» (Коноваленко, Карастан, 2006).

Територія парку знаходиться на межі Центральнопридніпровської та Південнопридніпровської височинних областей. Виходячи з фізико-географічного положення, Холодний Яр розташований у лісостеповій зоні, а його ландшафти є типовими рівнинними східноєвропейськими ландшафтами (Кононенко, 2020).

Найпоширенішими ландшафтами на території парку є пагорби, що мають антропогенний покрив та розміщуються на докембрійських та палеозойських породах, у деяких місцях перекритих відкладами палеогену та неогену. Своєю чергою, ці пагорби в межах Холодного Яру представлені двома видами: хвилясті розчленовані лесові височини з сірими і темно-сірими опідзоленими ґрунтами, з грабовими дібровами, ярами і балками, врізаними в кристалічні породи; сильно розчленовані лесові рівнини з чорноземами типовими малогумусними і опідзоленими, з грабовими дібровами, з ярами і балками, врізаними в кристалічні породи. У долинах річок, що протікають Холодноярськими лісами, зустрічаються рівнинні заплавні ландшафти, а саме: лісові, лучні остепнені і солонцюваті (Кононенко, 2020).

Антропогенні ландшафти НПП «Холодний Яр» (рис. 2) представлені майже усіма класами за видом господарської діяльності (Денисик, 2012).

Ліси на території Холодного Яру займають домінуючу частку всіх антропоген-

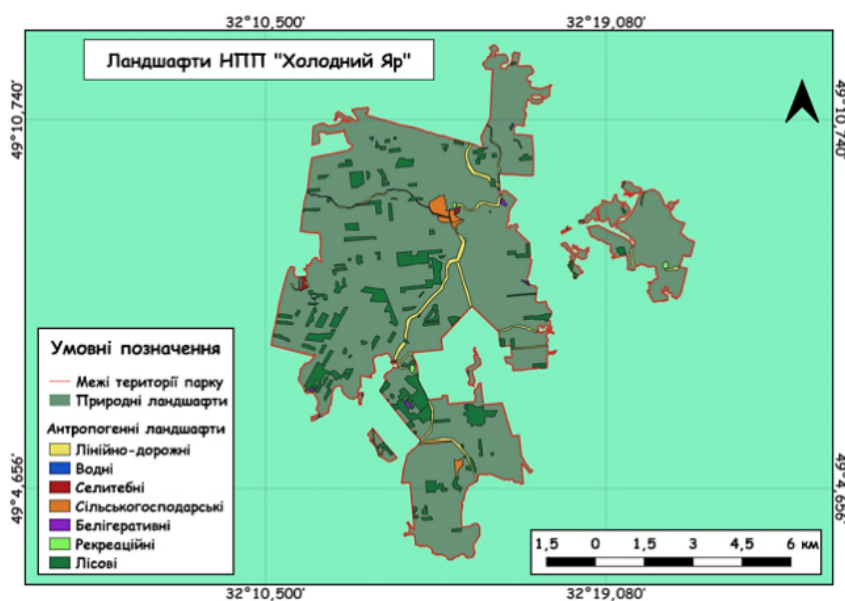

Рис. 2. Антропогенні ландшафти НПП «Холодний Яр»

них ландшафтів парку. Вони представлені переважно вирубками, утвореними внаслідок тривалої лісозаготівлі. Значно менші площі лісових антропогенних ландшафтів займають штучні лісові насадження, а саме: лісові культури дуба звичайного (*Quercus robur* L.) з домішкою ясеня звичайного (*Fraxinus excelsior* L.), липи сердцелистої (*Tilia cordata* Mill.), клена гостролистого (*Acer platanoides* L.), сосни звичайної (*Pinus sylvestris* L.), колекція насаджень горіха волоського (*Juglans regia* L.). Частина штучних насаджень на крутих схилах ярів і балок служить для закріплення.

Аграрні ландшафти Холодного Яру сформовані внаслідок впливу сільськогосподарського виробництва, що здійснюється на присадибній території Мотронинського монастиря. Найбільші площі серед сільськогосподарських антропогенних ландшафтів на території парку займають ландшафти польового та садового підкласів.

Незначну частину антропогенних ландшафтів Холодноярських лісів займають водні антропогенні ландшафти. До таких тут належать ландшафти, сформовані виключно внаслідок будівництва ставків. Біля берегів водоймищ відбувається підтоплення та розвивається абразія, вони легко замулюються та піддаються заростанню.

Лінійно-дорожні ландшафти на території НПП «Холодний Яр» формують автомобільні дороги з асфальтованим і ґрунтовим покриттям та лінії електропередач, які служать для забезпечення логістики та комунікації між населеними пунктами, прилеглими до території парку.

Селитебні ландшафти включають ландшафти населених пунктів, що прилягають безпосередньо до Холодного Яру, а це села Мельники, Грушківка, Жаботин, Лубенці, Зам'ятниця, Медведівка, Голоківка та хутір Буда. Це переважно сільські населені пункти, що мають свої дороги, вулиці, малоповерхову забудову, парки і сади.

Рекреаційні ландшафти представлені оглядовими майданчиками та туристичними стежками до відомих об'єктів туризму Холодного Яру. Зокрема, це території біля 1000-літнього дуба Максима Залізняка, Мотронинського монастиря та багатьох пам'ятників, розміщених у різних частинах парку.

Белігеративні антропогенні ландшафти на території НПП «Холодний Яр» представлені полігонами, курганами та старими оборонними валами. Полігони знаходяться

в межах Грушківської сільської ради, оборонні вали – навколо Мотронинського монастиря, а кургани нерівномірно розкидані в товщі лісових масивів.

Результати та обговорення

До відомих історичних і заповідних місць Черкащини створювалися маршрути ще у 1970-х роках. До таких належать маршрути місцями козацької слави Черкаси – Суботів – Чигирин – Медведівка – Мельники – Холодний Яр – Партизанський табір – Долина лісника та Чигирин – Суботів – Мотронинський монастир. Із відомими історичними подіями на території області, пов'язаними із національно-визвольним рухом (XVIII ст.) і боротьбою партизан під час Другої світової війни, знайомить маршрут Черкаси – Медведівка – Мельники – Креселецьке лісництво – Холодний Яр. Протяжність маршруту становить 150 км, при цьому він передбачає мандрівку автобусом та пішки. Окрім того, було створено обласну комплексну історико-культурологічну програму «Золота підкова Черкащини», спрямовану на відродження та розвиток історичних та культурних центрів Черкаської області, у тому числі й Холодного Яру. Основними завданнями розробленої програми було збереження культурної спадщини та модернізація культурної інфраструктури, включаючи відновлення та реконструкцію історичних і культурних об'єктів (Сушко, 2006).

Минулими роками особливої актуальності на Черкащині набуває і патріотичний туризм, зокрема фестивальний. Оскільки регіон багатий традиціями та культурною спадщиною, на основі яких можна організувати різноманітні фестивалі, цей вид туризму є одним із найперспективніших та тих, що стрімко розвиваються саме на території Холодного Яру (Чепурда та ін., 2023). Теми фестивалів можуть коливатися від історичних та культурних до музичних та гастрономічних. Для просування фестивального виду туризму в Холодному Яру використовують різні маркетингові інструменти, зокрема соціальну мережу Facebook. Одним із патріотичних музичних фестивалів, на який у Холодний Яр приїздить молодь з усіх куточків України, є Всеукраїнський молодіжний фестиваль «Холодний Яр – Свято нескореної нації». Фестиваль стартував ще в 2015 р. та зараз має статус традиційного. Метою проведення фестивалю є національно-патріотичне виховання молодого покоління, а завданнями – просвітництво та благодійність.

У грудні 2022 р. упродовж трьох днів був здійснений зимовий похід на честь Юрія Горліс-Горського, організований громадською організацією «Поклик Яру». Під час цього заходу туристи змогли відвідати класичні місця Холодного Яру: Дуб Залізняка, Мотронинський монастир, Склик та багато інших відомих місць. Протяжність маршруту становила 60 км. Він починався з Медведівської школи та пам'ятника Максиму Залізнику, а закінчувався в селі Суботів (Чепурда та ін., 2023).

Також за останні роки на Черкащині та в Холодному Яру проводиться все більше й більше нових фестивалів (Данилюк і Петрик, 2020), серед яких – козацьке Свято Покрови, що проводилося 14 жовтня на День захисників і захисниць України починаючи з 2019 р. 17–18 червня 2023 р. на території національного парку відбулися 27-мі вшанування героїв Холодного Яру, під час яких були встановлені пам'ятники героям України, які сьогодні захищають її незалежність.

15–16 липня 2023 р. відбувався Фестиваль нескореної нації «Холодний Яр – 2023». Організаторами було вибрано вдалу і відповідну локацію його проведення, практично в серці Холодного Яру, поряд із Мотронинським монастирем. Фестиваль був спрямований на висвітлення героїчних і трагічних сторінок російсько-української війни та збір коштів на допомогу воїнам, що боронять нашу Батьківщину від московських окупантів, а також родинам загиблих Героїв.

Одна з фестивальных локацій була використана для популяризації Природно-заповідного фонду України та безпосередньо новоствореного НПП «Холодний Яр». Були представлені інформаційні стенди-візитівки різних об'єктів природно-заповідного фонду України та інформаційні листівки-буклети, проведено екскурсії «стежками Холодного Яру» для екскурсантів.

Стабільною і сформованою туристичною галуззю поступово стає анімаційний туризм. Використання різноманітних форм анімації набуває особливого значення під час організації обслуговування туристів в умовах сільської місцевості. У межах Холодного Яру ця форма туризму реалізується на хуторі Буда, де проводиться однойменний анімаційний захід «Хутір Буда» (Корнілова і Ляшко, 2016).

Одним із нетрадиційних та екстремальних видів туризму, поширеного в межах Холодного Яру, є танатотуризм, або «чор-

ний туризм». Серед місць паранормального характеру в Україні Холодний Яр займає третю позицію, оскільки притягує любителів містичних явищ своєю привабливою енергетикою (Денисенко, 2015). Існує легенда, що 30 млн років тому в місці, де розташовується зараз Холодний Яр, упав величезний метеорит, який і наповнив це місце незвичайною енергетикою.

Оскільки Холодний Яр оточений сільськими населеними пунктами, сільський, або зелений, туризм у його межах займає одну з ключових ролей. Він базується на поєднанні збереження народних звичаїв і традицій, гостинних господарств, родючих земель та красивої природи. На початку 2000-х років в Україні була запроваджена система «Зелена садиба» та «Українська гостинна садиба». Садиби класифікують на шість категорій за певними критеріями зручності для туристів. Найкраща садиба обов'язково повинна мати басейн, гараж, цілодобове гаряче та холодне водопостачання, наявність телевізора, холодильника, доступу до мережі Інтернет, оздоблені натуральними матеріалами місця для відпочинку, одно- та двомісні кімнати, великий вибір розваг. Низка садиб Холодного Яру входить до мережі «Українська гостинна садиба», а саме Гостинний двір та Хата Отамана (перша категорія), а також Хутір Буда, що належить до категорії Хата Березині (Новикова, 2016). Активне поширення зеленого туризму сьогодні є ключовим чинником соціально-економічного розвитку сіл, зокрема сіл, прилеглих до НПП «Холодний Яр».

Черкаська область багата на різні визначні та пам'ятні місця для паломництва, тому ще одним видом туризму в межах Холодного Яру є релігійний туризм. Тут він має особливе пізнавальне, естетичне та духовно-виховне значення. Усе це зумовлене розташуванням в Холоднорських лісах відомого Троїцького Мотронинського жіночого монастиря. Він заснований на місці скіфського городища, на місці якого зараз розташоване село Мельники. Мотронинський монастир був заснований ще до нашестя монголо-татарського війська. Тоді тут розміщувалася фортеця улюбленого воєводи Ярослава Мудрого – Мирослава. Після розгрому печенігів у 1036 р. Мирослав, повертавшись, вирішив перевірити охорону фортеці та виставив свої човни у бойовій готовності. Дружина воєводи Мотрона, вирішивши, що човни ворожі, наказала їх ата-

кувати, унаслідок чого Мирослав загинув. Після страшної помилки Мотрона заснувала на місці фортеці монастир та прийняла чернецтво. Відтоді монастир почав називатися Мотронинський. Зазвичай екскурсія до монастиря починається з Медведівки та проходить по таких локаціях: краєзнавчий музей – Успенська церква – Мотронинський монастир – Гайдамацький став – Дуб Максима Залізняка (Старинець і Іванченкова, 2020).

Науковці НПП «Холодний Яр» розробили туристично-пізнавальний маршрут «Стежками Максима Залізняка» (рис. 3). Маршрут створений для урізноманітнення перебування туристів у Холодному Яру та ознайомлення їх з історією, природою та культурою цього унікального куточку України. Маршрут промаркований спеціальними позначками, вказівниками та облаштований інформаційними щитами й зупинками для відпочинку. Зупинки на маршруті облаштовані лавочками. Протяжність становить до 4 км. Маршрут розрахований на різну вікову і фізично підготовлену аудиторію та відкритий для відвідування упродовж року. Початок стежки облаштований інформаційним стендом, який містить схему, опис маршруту та правила поведіння під час подорожі маршрутом. Туристичний маршрут прокладений у співпраці з історичним клубом «Холодний

Яр» на прохання поціновувачів Холодного Яру та коштом Максима Коляденка.

Розпочинається маршрут на хуторі Буда від храму Петра Калнишевського, далі пролягає до тисячолітнього велета – Дуба Максима Залізняка та братської могили жителів х. Буда, після звертає на лісову стежку, яка виходить на мальовничий пагорб до зупинки № 1 під назвою «Грушка». На зупинці подорожуючі зможуть відпочити, зібратись із силами і продовжити мандрівку. Із цього місця за бажанням можна скоротити маршрут, спустившись стежкою до хутірської вулиці і кінцевим відрізком маршруту, за вказівниками потрапити до храму Петра Калнишевського.

Усі інші продовжують мандрівку, де на них чекають дивна споруда – «Чудернацький будиночок», урвище, утворене водною ерозією ґрунту, два дуби-велетні та прогулянка лісовою стежкою, яка виведе на початок хутірської вулиці. Тут можна побачити закинуті обійстя хуторян та садиби людей, що переселилися з міст, аби жити поряд або в дикій природі. Перепочивши на зупинці № 2, за вказівниками по хутірській вулиці мандрівники повертаються до храму Петра Калнишевського.

Маршрутом устигли пройти учні й викладачі Голоківського ліцею Медведівської сільської ради та Грушківської гімназії Кам'янської міської ради, вихованці Черкаського міського центру туризму, краєзнавства, екскурсій та спорту учнівської молоді, представники Медведівської та Михайлівської сільських ТГ, Кам'янської міської ТГ, ГО «Поклик Яру», а також небайдужі поціновувачі природи.

Традиційно Україна, як і весь світ, 5 червня відзначає Всесвітній день охорони довкілля, який уперше був оголошений 15 грудня 1972 р. Генеральною Асамблеєю ООН. До Всесвітнього дня охорони довкілля Національний природний парк «Холодний Яр» за участі Черкаської обласної державної адміністрації презентував мережу перспективних туристичних маршрутів та екологічних стежок парку.

До таких маршрутів належать Таборове містечко – с. Жаботин – «Гульбище» – Монастир; Таборове містечко – с. Голоківка – «Атаманський парк» – Кресельці – Монастир; Таборове містечко – с. Голоківка – «Атаманський парк» – Кресельці – Монастир; х. Буда – «Маляреве» – с. Грушківка – х. Буда. Перспективними екологічними стежками парку, розробленими нами, є радіальний

Рис. 3. Схема туристичного маршруту «Стежками Максима Залізняка»

туристичний маршрут «На Зам'ятницю», екологічна стежка «Оля», «Зубіївська», «Атаманський парк».

Висновки

НПП «Холодний Яр» сформований у межах унікальних природних ландшафтів Центральної України, що мають велике історичне, культурне та природоохоронне значення для туристичної галузі. Обґрунтовано, що основою туристичної діяльності на території національного парку має бути охорона біорізноманіття та природних територій, а також збереження місцевої автентичності. Доцільним є використання НПП «Холодний Яр» як об'єкта рекреаційно-туристичного природокористування, що сприятиме залученню населення у туристичну галузь та поліпшення економіки регіону. Економічна вигода від туристичної діяльності має бути реінвестована для розвитку прилеглих сіл та підтримання якості життя місцевих жителів. Окрім того, потрібно виділити так звані «тихі зони» – місця, де будуть відсутні туристичні забудови. Наявність тихих зон буде спрямована на збереження незайманих природних ландшафтів парку.

Показано, що для приваблення туристів та екскурсантів до унікальних джерел парку

необхідне розроблення маршрутів із відповідними карто-схемами. Це пов'язано з тим, що на території Холодного Яру та його околицях знаходиться велика кількість мінеральних джерел, що є гідрологічними пам'ятками природи місцевого значення. Перспективними вважаємо маршрути х. Буда – джерело «Маларево» – джерело «Монастирське джерело» – джерело «Дзюркало» – джерело «Залізнякава криниця» – джерело «Живун» та с. Михайлівка – джерело «Тарасова криниця» – «Гиричеве». Біля джерел доцільно буде встановити дошки з QR-кодами, які будуть містити інформацію та цікаві факти про джерело.

Запропоновано створення цифрового інформаційного простору для туристів, що бажають відвідати Холодний Яр. Рекомендовано створення інтерактивних карт маршрутів до історико-культурних пам'яток, екологічних стежок лісовими масивами, що можуть бути завантажені на початковій точці маршруту та використані під час індивідуальних або групових екскурсій, а також організацію квест-заходів для здобувачів закладів загальної середньої освіти, урахувавши вікові особливості відвідувачів, регіональні особливості краю, збереження біорізноманіття.

Список використаної літератури

- Александрович С. Р., Гулик С. В. Антропогенні ландшафти Бережанського району. *Географічна наука у вимірах XXI століття* : матеріали третьої звітної наукової конференції викладачів та студентів, 17 квітня 2019 р. Тернопіль, 2019. С. 55–57.
- Андрієнко Т., Артеменко В., Біляк М. Заповідники і національні парки України. Київ : Вища школа, 1999. 294 с.
- Бідушенко А. А. Фауна рукокрилих дендрологічного парку «Софіївка». *Заповідна справа в Україні*. 2011. Вип. 17(1–2). С. 41–46.
- Браславська О. В. Географія Черкаської області : навчальний посібник. Умань : Візаві, 2015. С. 84.
- Данилюк А. М., Петрик О. О. Подієвий туризм як фактор формування сприятливого іміджу і бренду дестинації. *Туристичний та готельно-ресторанний бізнес в Україні: проблеми розвитку та регулювання* : збірник матеріалів XI Міжнародної науково-практичної конференції, 19–20 березня 2020 р. Черкаси, 2020. Т. 2. С. 386–388.
- Денисенко І. Танатотуризм в Україні та світі. *Фізичне виховання, спорт і туристсько-краєзнавча робота в закладах освіти* : збірник наукових праць. Переяслав-Хмельницький, 2015. С. 245–251.
- Денисик Г. І. Антропогенне ландшафтознавство. Частина І. Глобальне антропогенне ландшафтознавство : навчальний посібник. Вінниця : Едельвейс і К, 2012. С. 336.
- Денисик Г. І. Лісові антропогенні ландшафти. Середнє Побужжя : монографія. Вінниця : Гіпаніс, 2002. С. 171–175.
- Канський В. С. Сучасна структура лісових антропогенних ландшафтів Поділля. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія «Географія»*. 2010. Вип. 21. С. 303–310.
- Клименко Ю. В. Нові дані до палеонтологічної характеристики Сенюманських відкладів Канівських дислокацій. *Збірник наукових праць Інституту геологічних наук НАН України*. 2011. Вип. 4(1). С. 67–70.

Коллегаєв М. Ю. Сучасний стан розвитку екологічного туризму в Національних парках України. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2018. Вип. 58–59. № 111–112. С. 102–107.

Коніщева Н. Й., Ткачова С. С. Шляхи сталого розвитку туризму на територіях національних природних парків. *Інновації та технології у сфері послуг*. 2020. Вип. 1–2. № 3–4. С. 23–33.

Коноваленко О., Карастан І. Природно-заповідний фонд Черкаської області. Черкаси : Вертикаль. 2006. С. 196.

Кононенко С. І. Засади районування природних ландшафтів Черкащини. *Актуальні проблеми управління територіальним розвитком* : збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції, 13–14 квітня 2017 р. Умань, 2017. С. 62–71.

Конякін С. М. Сучасний стан і перспективи збереження ландшафтів у Черкаській області. *Людина та довкілля. Проблеми неоекології*. 2012. Вип. 3–4(1). С. 86–95.

Корнілова Н. В., Ляшко В. М. Організація анімаційних заходів для туристів, відпочиваючих в Україні у «зелених садибах». *Туристичний та готельно-ресторанний бізнес в Україні: проблеми розвитку та регулювання* : збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції, 24–25 березня 2016 р. Черкаси, 2016. Т. 2. С. 493–497.

Крочак М., Огієнко О., Тимченко Ю. Склад, будова та генезис бурімської світи (верхній альб-нижній сеноман) району Канівських дислокацій. *Вісник Київського національного університету. Геологія*. 2016. Вип. 4(75). С. 6–11.

Манько А. М., Жук Ю. І. Перспективи розвитку екологічного туризму в НПП «Подільські Товтри». *Modern science: innovations and prospects*: матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції, 29–31 травня 2022 р. Стокгольм, 2022. С. 328.

Мельник А. В., Чир Н. В. Сучасні аспекти дослідження природно-заповідного фонду Закарпатської області як ядра для розвитку екологічного туризму. *Український географічний журнал*. 2019. Вип. 3. № 107. С. 43–52.

Мельник В. І., Діденко С. Я., Спрягайло О. В. Рівнинна популяція *Galanthus plicatus* Vieb. (Amaryllidaceae L.) в Україні. *Інтродукція рослин*. 2006. Вип. 3(1). С. 7–12.

Мудрак Г. Лісові ландшафти середнього Придністер'я, їх унікальність та раціональне використання. *Наукові записки ТНПУ. Серія «Географія»*. 2010. № 1. Вип. 27. С. 80–85.

Новикова В. І. Географія Черкаської області : підручник для загальноосвітніх шкіл. Київ : Мапа, 2004. С. 128.

Новикова В. І. Сільський (зелений) туризм: можливості розвитку в Україні, поширення на Черкащині. *Рекреаційні ресурси та послуги гостинності в регіонах України* : збірник матеріалів I Всеукраїнської Інтернет-конференції, 17 травня 2016 р. Черкаси, 2016. С. 89–92.

Пащенко В. М. Ландшафтна різноманітність та її історичні трансформації. *Проблеми ландшафтного різноманіття України* : збірник наукових праць. Київ, 2000. С. 28–33.

Придеткевич С. С. Фонові антропогенні ландшафти Хмельницького Придністер'я. *Розвиток антропогенного ландшафтознавства у XXI сторіччі*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (з міжнародною участю), 26–27 травня 2021 р. Вінниця, 2020. С. 49–52.

Старинець О. А., Іванченкова А. І. Перспективи розвитку релігійного туризму на Черкащині. *Туристичний та готельно-ресторанний бізнес в Україні: проблеми розвитку та регулювання*: збірник матеріалів XI Міжнародної науково-практичної конференції, 19–20 березня 2020 р. Черкаси, 2020. Т. 2. С. 402–405.

Сушко Н. В. Історія розвитку туризму на Черкащині. *Український селянин. Етнокультурне буття, духовність і світогляд українського селянства*. 2006. Вип. 10. С. 187–189.

Теодорович А. Екологічний туризм у НПП України: теоретичні та практичні аспекти. *Вісник Львівського університету. Серія: Географічна*. 2013. Вип. 41. С. 318–330.

Чабан А. Ю. Середнє Подніпров'я : у 2-х т. Т. 1. Черкаси: РВВ ЧДУ. 1999. С. 188.

Чебанова Ю. В. Загальна характеристика селітебних, дорожніх та лісових ландшафтів Запорізької області. *Вісник Житомирського національного агроєкологічного університету*. 2017. Вип. 2(61). Т. 1. С. 211–216.

Чепурда Г. М., Старинець О. А., Шестель О. Г., Данилюк А. М. Перспективи розвитку патріотичного та екскурсійного туризму на Черкащині в умовах кризи. Затверджено вченою радою Черкаського державного технологічного університету, протокол № 12 від 11 травня 2023 р. С. 149–173.

Чиж О. П. Антропогенні ландшафти Поділля та їх класифікація. *Сучасні проблеми розвитку природничої географії України*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (з міжнародною участю), 27–28 травня 2020 р. Вінниця, 2020. С. 33–37.

Чиж О. П., Денисик Г. І. Яри в антропогенних лісових ландшафтах. *Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія*. 2019. Вип. 3. С. 217–218.

Чорна Л. О. Історичні аспекти комплексної охорони пам'яток культури та природи Холодного Яру. *Гуржіївські історичні читання*. 2012. Вип. 5(1). С. 194–196.

Шовкун Т. М., Зінченко В. М., Мирон І. В. Сучасний стан та перспективи розвитку туризму в Національних природних парках Східного Полісся. *Український журнал природничих наук*. 2022. Вип. 2. С. 118–125.

Яцентюк Ю. В., Медина С. Ю. Антропогенні ландшафти Коростенського району Житомирської області. *Сучасні проблеми розвитку природничої географії України*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (з міжнародною участю), 27–28 травня 2020 р. Вінниця, 2020. С. 45–49.

Emerald-standard data form for proposed Emerald sites areas of special conservation interest, ASCI), candidate Emerald sites and for areas of special conservation interest. [Електронний ресурс]. URL: <http://natura2000.eea.europa.eu/Emerald/SDF.aspx?site=UA0000261&release=2> (access date 04.04.2023).

References (translated & transliterated)

Alexandrovych, S. R., & Gulyk, S. V. (2019). Berezhanskoho raionu [Anthropogenic landscapes of the Berezhany district]. *Heohrafična nauka u vymirakh KhKhI stolittia: materialy tretoi zvitno-naukovoї konferentsii vykladachiv ta studentiv [Geographical science in the dimensions of the 21st century: materials of the third report-scientific conference of teachers and students]*. April 17, 2019. Ternopil. 55–57 [in Ukrainian].

Andrienko, T., Artemenko, V., & Bilyak, M. (1999). Zapovidnyky i natsionalni parky Ukrainy [Nature reserves and national parks of Ukraine]. Kyiv: Higher School. 294 [in Ukrainian].

Bilushenko, A. A. (2011). Fauna rukokrylykh dendrolohichnoho parku «Sofiivka» [Fauna of the brachioptera of the Sofiivka dendrological park]. *Zapovidna sprava v Ukraini [Protected business in Ukraine]*, 17 (1–2), 41–46 [in Ukrainian].

Braslavska, O. V. (2015). Heohrafiia Cherkaskoi oblasti: navchalnyi posibnyk [Geography of Cherkasy region: study guide]. Uman: VOC «Vizavi», 84 [in Ukrainian].

Danilyuk, A. M., & Petryk, O. O. (2020). Podiiievi turyzm yak faktor formuvannia spryiatlyvoho imidzhu i brendu destynatsii [Event tourism as a factor in the formation of a favorable image and destination brand]. *Turystychnyi ta hotelno-restoranni biznes v Ukraini: Problemy rozvytku ta rehuliuвання [Tourism and hotel and restaurant business in Ukraine: Problems of development and regulation]*. *Proceedings of the XI International Scientific and Practical Conference* March 19–20. Cherkasy. 2. 386–388 [in Ukrainian].

Denysenko, I. (2015). Tanatoturyzm v Ukraini ta sviti [Thanatourism in Ukraine and the world]. *Fizychnе vykhovannia, sport i turystsko-kraieznavcha robota v zakladakh osvity [Physical education, sports and tourism and local history work in educational institutions]*. Collection of scientific works: Pereyaslav-Khmelnitskyi State Pedagogical University named after Hryhoriy Skovoroda. Pereyaslav-Khmelnitskyi. 245–251 [in Ukrainian].

Denisyk, G. I. (2012). Antropohenne landshaftoznavstvo [Anthropogenic landscape science]. Vinnytsia: PP «TD «Edelweiss and K», 336 [in Ukrainian].

Denisyk, G. I. (2002). Lisovi antropohenni landshafty. Serednie Pobuzhzhia [Forest anthropogenic landscapes. Average Pobuzhja]. Vinnytsia: Hypanis, 171–175 [in Ukrainian].

Kansky, V. S. (2010). Suchasna struktura lisovykh antropohennykh landshaftiv Podillia [Modern structure of forest anthropogenic landscapes of Podillia]. *Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Heohrafiia [Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynskyi. Series: Geography]*, 21, 303–310 [in Ukrainian].

Klymenko, Yu. V. (2011). Novi dani do paleontolohichnoi kharakterystyky Senomanskykh vidkladiv Kanivskykh dyslokatsii [New data on the paleontological characterization of the Cenomanian sediments of the Kaniv dislocations]. *Zbirnyk naukovykh prats Instytutu heolohichnykh nauk NAN Ukrainy [Collection of scientific works of the Institute of Geological Sciences of the National Academy of Sciences of Ukraine]*, 4 (1), 67–70 [in Ukrainian].

Kollegaev, M. Yu. (2018). Suchasnyi stan rozvytku ekolohichnoho turyzmu v Natsionalnykh parkakh Ukrainy [The current state of development of ecological tourism in the National Parks of Ukraine]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh [Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools]*, 58–59 (111–112), 102–107 [in Ukrainian].

Konishcheva, N. Y., & Tkachova, S. S. (2020). Shliakhy staloho rozvytku turyzmu na terytoriakh natsionalnykh pryrodnykh parkiv [Ways of sustainable development of tourism in the territories of national natural parks]. *Innovatsii ta tekhnologii u sferi posluh [Innovations and technologies in the field of services]*, 1–2 (3–4), 23–33 [in Ukrainian].

Konovalenko, O., & Karastan, I. (2006). Pryrodno-zapovidnyi fond Cherkaskoi oblast [Nature reserve fund of Cherkasy region]. Cherkasy: Vertical. 196 [in Ukrainian].

Kononenko, S. I. (2017). Zasady raionuvannia pryrodnykh landshaftiv Cherkashchyny [Principles of zoning of natural landscapes of Cherkasy region]. *Aktualni problemy upravlinnia terytorialnym rozvytkom. [Actual problems of territorial development management. Collection of abstracts of reports of the All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference]*. April 13–14, Uman, 62–71 [in Ukrainian].

Konyakin, S. M. (2012). Suchasnyi stan i perspektyvy zberezhennia landshaftiv u Cherkaskii oblasti [Current state and prospects of landscape conservation in Cherkasy region]. *Liudyna ta dovkillia. Problemy neoekologii [Man and environment. Problems of neoecology]*, 3–4 (1), 86–95 [in Ukrainian].

Kornilova, N. V., & Lyashko, V. M. (2016). Orhanizatsiia animatsiinykh zakhodiv dlia turystiv, vidpochyvaiuchykh v Ukraini u «zelenykh sadybakh» [Organization of animation events for tourists vacationing in Ukraine in «green estates»]. *Turystychnyi ta hotelno-restoranni biznes v Ukraini: Problemy rozvytku ta rehuliuвання [Tourism and hotel and restaurant business in Ukraine: Problems of development and regulation]*. Proceedings of the VII International Scientific and Practical Conference March 24–25, Cherkasy, 2. 493–497 [in Ukrainian].

Krochak, M., Ogienko, O., & Tymchenko, Yu. (2016). Sklad, budova ta henezys burimskoi svity (verkhniy alb-nyzhniy senoman) raionu Kanivskykh dyslokatsii [Composition, structure and genesis of the Burim world (Upper Albion-Lower Cenomanian) of the Kaniv Dislocations area]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu. Heolohiia [Bulletin of Kyiv National University. Geology]*, 4 (75), 6–11 [in Ukrainian].

Manko, A. M., & Zhuk, Yu. I. (2022). Perspektyvy rozvytu ekolohichnoho turyzmu v NPP «Podilski Tovtry» [Prospects for the development of ecological tourism in the Podilski Tovtry NPP]. *Modern science: innovations and prospects. Materials of the IX International Scientific and Practical Conference*. May 29–31. Stockholm, 328 [in Ukrainian].

Melnyk, A. V., & Chir, N. V. (2019). Suchasni aspekty doslidzhennia pryrodno-zapovidnoho fondu Zakarpatskoi oblasti yak yadra dlia rozvytku ekolohichnoho turyzmu [Modern aspects of the study of the nature reserve fund of the Transcarpathian region as a core for the development of ecological tourism]. *Ukrainskyi heohrafichnyi zhurnal [Ukrainian Geographical Journal]*, 3 (107), 43–52 [in Ukrainian].

Melnyk, V. I., Didenko, S. Ya., & Spryagaylo, O. V. (2006). Rivnynna populiatsiia *Galanthus plicatus* Bieb. (Amaryllidaceae L.) v Ukraini [Lowland population of *Galanthus plicatus* Bieb. (Amaryllidaceae L.) in Ukraine]. *Introduktsiia roslin [Introduction of plants]*, 3 (1), 7–12 [in Ukrainian].

Mudrak, H. (2010). Lisovi landshafty serednoho Prydnisteria, yikh unikalnist ta ratsionalne vykorystannia [Forest landscapes of middle Transnistria, their uniqueness and rational use]. *Naukovi zapysky TNPU. Serii: heohrafiia [Scientific notes of TNPU. Series: geography]*, 1 (27), 80–85 [in Ukrainian].

Novikova, V. I. (2004). Heohrafiia Cherkaskoi oblasti: pidruchnyk dlia zahalnoosvitnikh shkil [Geography of the Cherkasy region: a textbook for secondary schools]. Kyiv: Map. 128 [in Ukrainian].

Novikova, V. I. (2016). Silskyi (zelenyi) turyzm: mozhlyvosti rozvytku v Ukraini, poshyrennia na Cherkashchyni [Rural (green) tourism: opportunities for development in Ukraine, distribution in Cherkasy region]. *Rekreatsiini resursy ta posluhy hostynnosti v rehionakh Ukrainy [Recreational resources and hospitality services in the regions of Ukraine]*. Proceedings of the 1st All-Ukrainian Internet Conference. May 17. Cherkasy, 89–92 [in Ukrainian].

Pashchenko, V. M. (2000). Landshaftna riznomanitnist ta yii istorychni transformatsii [Landscape diversity and its historical transformations]. *Problemy landshaftnoho riznomanittia Ukrainy [Problems of landscape diversity of Ukraine]*: Collection of scientific works. Kyiv, 28–33 [in Ukrainian].

- Prydetkevich, S. S. (2021). Fonovi antropohenni landshafty Khmelnytskoho Prydnisteria [Background anthropogenic landscapes of Khmelnytsky Transnistria]. *Rozvytok antropohennoho landshaftoznavstva u KhKhI storichchi [Development of anthropogenic landscape science in the 21st century]: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference* (with international participation) May 26–27, Vinnitsa, 49–52 [in Ukrainian].
- Starynets, O. A., & Ivanchenkova, A. I. (2020). Perspektyvy rozvytku relihiinoho turyzmu na Cherkashchyni [Prospects for the development of religious tourism in Cherkasy region]. *Turystychnyi ta hotelno-restoranni biznes v Ukraini [Tourism and hotel and restaurant business in Ukraine]: Problems of development and regulation. Proceedings of the XI International Scientific and Practical Conference* March 19–20, Cherkasy, 2. 402–405 [in Ukrainian].
- Sushko, N. V. (2006). Istoriia rozvytku turyzmu na Cherkashchyni [History of tourism development in Cherkasy region]. *Ukrainskyi selianyn. Etnokulturne buttia, dukhovnist i svitohliad ukrainskoho selianstva [Ukrainian peasant. Ethnocultural existence, spirituality and outlook of the Ukrainian peasantry]*, 10, 187–189 [in Ukrainian].
- Teodorovych, L. (2013). Ekolohichni turyzm u NPP Ukrainy: teoretychni ta praktychni aspekty [Ecological tourism in the NPP of Ukraine: theoretical and practical aspects]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seria: Heohrafichna [Bulletin of Lviv University. Series: Geographical]*, 41, 318–330 [in Ukrainian].
- Chaban, A. Yu. (1999). Serednie Podniprovia [Middle Dnieper]. Cherkassy: RVV ChDU. 188 [in Ukrainian].
- Chebanova, Yu. V. (2017). Zahalna kharakterystyka selitebnykh, dorozhnykh ta lisovykh landshaftiv Zaporizkoi oblasti [General characteristics of residential, road and forest landscapes of the Zaporizhzhia region]. *Visnyk Zhytomyrskoho natsionalnoho ahroekolohichnoho universytetu [Bulletin of the Zhytomyr National Agroecological University]*, 2 (61), 1. 211–216 [in Ukrainian].
- Chepurda, G. M., Starynets, O. A., Shestel, O. G., & Danyliuk, A. M. (2023). Perspektyvy rozvytku patriotychnoho ta ekskursionnoho turyzmu na Cherkashchyni v umovakh kryzy [Prospects for the development of patriotic and excursion tourism in Cherkasy Oblast in crisis conditions]. Cherkasy, 149–173 [in Ukrainian].
- Chizh, O. P. (2020). Antropohenni landshafty Podillia ta yikh klasyfikatsiia [Anthropogenic landscapes of Podillia and their classification]. *Suchasni problemy rozvytku pryrodnychoi heohrafii Ukrainy [Modern problems of the development of natural geography of Ukraine]: Collection of materials of the All-Ukrainian scientific and practical internet conference* (with international participation). May 27–28. Vinnitsa, 33–37 [in Ukrainian].
- Chizh, O. P., & Denisyk, G. I. (2019). Yary v antropohennykh lisovykh landshaftakh [Ravines in anthropogenic forest landscapes]. *Hidrolohiiia, hidrokimiia i hidroekolohiia [Hydrology, hydrochemistry and hydroecology]*, 3, 217–218 [in Ukrainian].
- Chorna, L. O. (2019). Istorychni aspekty kompleksnoi okhorony pamiatok kultury ta pryrody Kholodnoho Yaru [Historical aspects of complex protection of cultural and natural monuments of Kholodny Yar]. *Hurzhiivski istorychni chytannia [Gurzhiiev's historical readings]*, 5 (1), 194–196 [in Ukrainian].
- Shovkun, T. M., Zinchenko, V. M., & Myron, I. V. (2022). Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku turyzmu v Natsionalnykh pryrodnykh parkakh Skhidnoho Polissia [The current state and prospects for the development of tourism in the National Natural Parks of Eastern Polissia]. *Ukrainskyi zhurnal pryrodnych nauk [Ukrainian Journal of Natural Sciences]*, 2, 118–125 [in Ukrainian].
- Yacentyuk, Yu. V., & Medina, S. Yu. (2020). Antropohenni landshafty Korostenskoho raionu Zhytomyrskoi oblasti [Anthropogenic landscapes of the Korosten district of the Zhytomyr region]. *Suchasni problemy rozvytku pryrodnychoi heohrafii Ukrainy [Modern problems of the development of natural geography of Ukraine]: Materials of the All-Ukrainian scientific and practical internet conference* (with international participation), May 27–28, Vinnytsia, 45–49 [in Ukrainian].
- Emerald-standard data form for proposed Emerald sites areas of special conservation interest, (ASCI), candidate Emerald sites and for areas of special conservation interest. [Electronic resource]. URL: <http://natura2000.eea.europa.eu/Emerald/SDF.aspx?site=UA0000261&release=2> (access date 04.04.2023) [in English].

Отримано: 25.05.2023
Прийнято: 14.06.2023